

ในสนามมีกวีนิพนธ์: การทดลองค้นหาชีวิตของผู้คนและถ้อยคำ

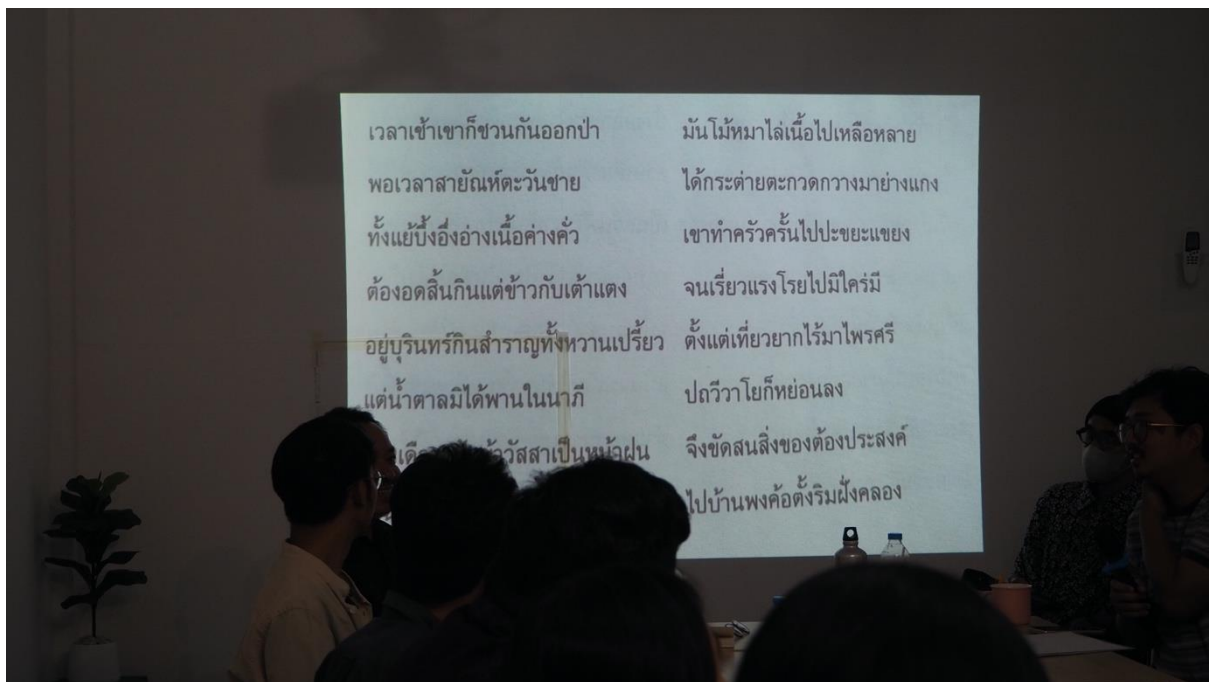
“Like Poetry, anthropology is a quest for education in the original sense of term...”

Tim Ingold

ข้อความข้างต้นเป็นของ Tim Ingold นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ ซึ่งได้ตั้งข้อสังเกตถึงคุณลักษณะสำคัญของศาสตร์ของมานุษยวิทยาและกวีนิพนธ์มีความใกล้เคียงกัน นั่นคือ ทั้งสองต่างก็เป็นภารกิจของ “การศึกษา” (education) ในความหมายดั้งเดิม กล่าวคือ รากของคำว่า education ในภาษาอังกฤษ มาจากคำว่า *educere* ในภาษาละติน ซึ่งเป็นการนำคำว่า *ex* ซึ่งแปลว่า out (ออก) มารวมกับคำว่า *ducere* ซึ่งแปลว่า to lead (นำทาง) ดังนั้น *educere* หรือ “การศึกษา” ในรากภาษาละตินจึงหมายถึงการนำผู้ที่ยังไม่รู้หรือผู้ฝึกหัดออกไปสู่โลกภายนอก ซึ่งแตกต่างจากความหมายและวิธีปฏิบัติของระบบการศึกษาที่เราที่เข้าใจกันโดยทั่วไปอย่างสิ้นเชิง เพราะการศึกษาในปัจจุบันเป็นการนำความรู้ป้อนใส่เข้าไปให้ผู้เรียนเพื่อให้พวกเขามีมุมมองหรือมองเห็นจากจุดใดจุดหนึ่งอย่างตายตัว ไม่ได้เน้นผลึกผู้เรียนออกไปชิมชั้บโลกที่มีหลากหลายแง่มุม เพื่อไม่ให้ยึดติดอยู่กับมุมมองใดแต่เพียงอย่างเดียว หากสรุปอย่างกระชับ Ingold ระบุว่าเขาเห็นด้วยกับข้อสังเกตของ Jan Masschelein นักปรัชญาการศึกษาที่เห็นว่าการศึกษาคือปฏิบัติการของการออกไปปะทะกับโลก (practice of exposure) (Ingold, 2014 : 388-389)

มุมมองข้างต้นสอดคล้องกับการตั้งข้อสังเกตว่าการเขียนงานบทกวีเชิงมานุษยวิทยา (anthropological poem) มีความแตกต่างจากบทกวีโดยทั่วไปอยู่ที่บทกวีเหล่านี้เป็นผลผลิตของการพัวพันอย่างลึกซึ้ง (deep engagement) ระหว่างนักมานุษยวิทยากับโลกและผู้คน ซึ่งมีลักษณะ “มุ่งสู่ภายนอก” ไม่ได้เป็นงานเขียนที่สนใจเฉพาะภาวะปัจเจกของผู้แต่งหรือการแสวงหาสิ่งซึ่งเป็นนามธรรมจากโลกภายในแต่เพียงอย่างเดียว (Weeber, 2020) และจากแนวทางของการผสมผสานศาสตร์ด้านมานุษยวิทยากับกวีนิพนธ์ดังที่ได้กล่าวข้างต้น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) จึงได้ทดลองจัดการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อค้นหาความเป็นไปได้ในการสร้างสรรค์แนวทางใหม่ ๆ ให้กับศาสตร์ด้านมานุษยวิทยาและกวีนิพนธ์ไปพร้อม ๆ กัน ในโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ “วรรณกรรมสนาม” ประเภทกวีนิพนธ์ ซึ่งได้จัดขึ้นในวันที่ 27 เมษายน 2567 ณ Hope Space ย่านวงเวียนใหญ่ โดยมี กฤษ เหลือละมัย และชะการ์รียา อมตยา กวีมืออาชีพเป็นวิทยากรร่วมกับทีมนักวิจัยจาก ศมส. โดยมีผู้เข้าอบรมที่มีที่หลากหลาย ตั้งแต่สื่อมวลชน กระบวนกร ครู อาจารย์มหาวิทยาลัย นักดนตรี และนักวิจัย

เริ่มต้นจากการตั้งวงสนทนาในเชิงวิพากษ์ตัวบทกวีและแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเขียนกวีนิพนธ์โดยวิทยากรทั้งคน ซึ่งกฤษ เหลือละมัย ได้เปิดบทสนทนาด้วยการหยิบยกกวีนิพนธ์ไทยประเภทนิราศ ซึ่งเป็นงานประพันธ์ที่มีลักษณะเทียบเคียงได้กับการลงสนามไปพบเจอโลกและผู้คนของกวี อย่างไรก็ตาม จากการอ่านตัวบทกวีที่เขียนถึงการเดินทางไปพบเจอ “คนอื่น” โดยมากกลับยังไม่ได้แสดงให้เห็นความเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้อื่นมากนัก หากปรากฏเพียงการบรรยายในเชิงตัดสินจากสายตาของคนนอก โดยเฉพาะการทำ ความเข้าใจด้วยสายตาที่ตนเองและวัฒนธรรมจากศูนย์กลางอำนาจเป็นที่ตั้ง การเดินทางไปพบเจอชีวิตของสามัญชนหรือวิถีวัฒนธรรมของชาวบ้านจึงมักถูกกล่าวถึงในลักษณะที่ยังคง ด้วยความเจริญ ยากจน ป่าเถื่อน ต่ำต้อยหรือเป็นของแปลก และไม่ปรากฏความพยายามในการทำความเข้าใจวิถีชีวิตของคนอื่นในมุมมองของคนใน หรือเงื่อนไขที่เฉพาะเจาะจงในเชิง สังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ มากนัก

วงสนทนาเชิงวิพากษ์และแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเขียนกวีนิพนธ์

ขณะที่ชะการ์รียา อมตยา ก็ได้ตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมที่ไม่ใช่แค่เพียงเนื้อหา หากแต่ “รูปแบบ” ของกวีนิพนธ์และภาษาไทยที่ถูกทำให้เป็นมาตรฐานได้เบียดขับให้ภาษาและรูปแบบของกวีนิพนธ์ที่แตกต่างการเรียนการสอนในระบบการศึกษาไทยกลายเป็น “เป็นอื่น” ซึ่งชะการ์รียา ได้ย้อนกลับไปยกตัวอย่างประสบการณ์ตรงในชีวิตการเรียนภาษาไทยและกวีนิพนธ์ไทยในชั้นเรียนของเธอเอง ในฐานะผู้มีเชื้อสายมลายู เธอพบอุปสรรคในการออกเสียงและการผันวรรณยุกต์ให้ตรงตามภาษาไทยมาตรฐาน หรือรูปแบบการเขียนที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าว่าสิ่งที่จะถูกนับว่าเป็นกวีนิพนธ์ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางภาษาอย่างไร อย่างไรก็ตาม จากการได้ไป

ศึกษาต่อในประเทศอินเดียและการอ่านบทกวีจากภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอาหรับ ภาษาอังกฤษ และเริ่มแปลบทกวีต่าง ๆ พร้อมกับฝึกเขียนบทกวีเป็นระยะเวลาหลายปีทำให้เขาเริ่มมีวิธีการใช้ภาษาในการเขียนบทกวีของตัวเอง พร้อมกับยืนยันว่า “นี่คือบทกวี” จนกระทั่งได้รับการยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ต่อเนื่องจากวงสนทนาที่ชวนให้กลับมาขบคิดถึงเนื้อหาและรูปแบบในการเขียนกวีนิพนธ์ที่มิวัลย์จาก คมส.ได้ชักชวนให้ผู้เข้าอบรมทำความเข้าใจกับเครื่องมือพื้นฐานในการทำงานวิจัยเชิงมานุษยวิทยาในการเก็บข้อมูลชุมชน ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลใน 3 มิติหลักซึ่งสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ได้แก่ ผู้คน พื้นที่ และเวลา โดยใช้เครื่องมือต่าง ๆ อาทิ แผนที่เดินดิน ผังเครือญาติ ปฏิทินชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน หรือประวัติชีวิตบุคคล ก่อนจะให้ทุกคนได้ลงสนามไปสัมผัสกับโลกและผู้คนในชุมชนฝั่งธน-วงเวียนใหญ่ ซึ่งยังคงมีร่องรอยบ้านเรือนและการทำมาหากินของคนเก่าคนแก่ โดยเฉพาะคนไทยเชื้อสายจีน ร่วมกับแรงงานอพยพทั้งแรงงานจากภูมิภาคอื่น ๆ ในประเทศไทยและแรงงานต่างชาติ พร้อมกับการเปลี่ยนของพื้นที่ต่าง ๆ ที่กลายเป็นเมืองมากขึ้น

บรรยากาศการพูดคุยเพื่อเก็บเรื่องเล่าของผู้คนและชุมชน

จากนั้นจะเป็นการเริ่มต้นกระบวนการ “เขียน” บทกวีในเชิงทดลองที่ย้อนกลับมาทบทวนพื้นฐานที่สุดของการประพันธ์นั่นคือการค้นหา “คำ” แต่เป็นการสร้างความท้าทายให้กับการสร้างภาษาของบทกวีที่ผู้อบรมจะถูกกำหนดให้ค้นหาคำจากหนังสือพิมพ์รายวันเพื่อนำคำเหล่านั้นมาประกอบกันเป็นบทกวี การท้าทายให้หาคำส่วนใหญ่ในหนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นคำ

ที่ใช้กันในชีวิตประจำวัน เพื่อชักชวนทุกคนเห็นความเป็นไปได้ใหม่ ของการค้นหาคำที่ไม่ได้อยู่ไกลตัว และเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับชุดคำใหม่ ๆ ที่พวกเขาอาจจะไม่คุ้นเคยหรือไม่เคยคิดจะนำมาใช้ในการเขียน

ตัวอย่างการปะติดปะต่อบทกวีขึ้นจากกลุ่มคำในหนังสือพิมพ์รายวัน

เมื่อได้ข้อมูลจากการค้นหาถ้อยคำในหนังสือพิมพ์แล้ว จากนั้นจะเป็นการทดลองเขียน บทกวีรวมหมู่จากข้อมูลที่ได้จากการทดลองเก็บข้อมูลประวัติชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งผู้เข้าอบรม แต่ละคนจะได้เขียนบทกวีคนละ 5 บรรทัดถึงแฉ่งมุมที่พวกเขาได้พบเจอ อาทิ บรรยากาศในพื้นที่ สำคัญของชุมชน เช่น วัด ศาลเจ้า ถ้อยคำจากการพูดคุยกับคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้า แม่ค้าหรือผู้ใช้แรงงาน ซึ่งแต่ละคนได้ออกไปพบเจอและมองเห็นความเป็นไปของชุมชนในแฉ่งมุม ต่าง ๆ กัน จากนั้นจึงทยอยนำวรรคตอนต่าง ๆ มาปะติดปะต่อกันเพื่อให้ได้บทกวีรวมหมู่ที่ถูก ประกอบสร้างไว้บนฝาผนัง ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นว่าแท้จริงแล้วบทกวีนั้นไม่ได้เป็นเรื่องส่วนตัวแต่

เพียงอย่างเดียว แต่เกิดขึ้นบนปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และยังสามารถสร้างขึ้นมาจากการมองโลก
หลากหลายแง่มุม

บทกวีรวมหมู่จากการฝึกเก็บข้อมูลภาคสนาม

และเมื่อถึงเวลาเย็นย่ำ กิจกรรมสุดท้ายซึ่งถือเป็นไฮไลต์ของการฝึกอบรมก็เริ่มต้นขึ้น
โดยการอ่านบทกวีที่แต่ละคนแต่งขึ้นจากการฝึกเก็บข้อมูลภาคสนามที่ทำให้ได้สัมผัสทั้งการ
เลือกใช้คำ รูปแบบ และเนื้อหาที่มีความแตกต่างหลากหลายในการสะท้อนประสบการณ์การ
ทดลองลงสนามเพื่อค้นหากรณีศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งผู้เขียนจะไม่ขอสรุปความ แต่ขอแนะนำวรรค
ตอนของบทกวีที่กลีบขึ้นมาแบ่งปันเพื่อเป็นการส่งท้ายบทความ

บรรยากาศการอ่านบทกวีจากสนาม

“กวี จากตัวฉัน
 ตัด ต่อ แปะ ภาษาคนอื่น
 กลับกลาย ภาษาตน
 กวี จากพวกเรา
 คิด คั่น ต่อ ความคิดตนเอง
 กลับ รุ่มรวย งดงาม
 กวี คนคนหนึ่ง
 คั่น หา พบ ไม่ปรากฏ
 ฉัน หลง ลืม สิ่งนี้”

“ผู้เฒ่าหลังค่อมงอ
 ใบหน้าปรากฏ
 ริวหลีบรอย
 ชัดเจน ชัดเจน
 ชะเง้อมองหญิงสาว
 หน้าเตาไฟ
 ด้วยสายตา รักและห่วงใย
 อบอุ่น อบอุ่น
 หอมกลิ่นผัดไท
 เจือกลิ้นอายความต่าง
 ความต่าง

ที่ไม่ต่าง”

“...ชีวิตดี ๆ ที่เลือกได้”

ใช่!

เลือกแล้ว เราเลือกไปแล้ว

ชีวิตหลงเหลือที่ต้องเลือก

คือเลือกว่าจะให้ใครมีชีวิตรอดถึงวันพรุ่งนี้”

“ในฤดูร้อนที่ความสิ้นหวังต่างกระจัดกระจาย

เก็บเอาเพียงส่วนเสี้ยวที่เหลือ

ประกอบเป็นสำนึกที่รับรู้

บางสิ่งซึ่งไม่อาจมองเห็นได้ด้วยตา”

“ประวัติศาสตร์ชุมชน ยังจำเป็นอยู่ อีกหรือไม่?

ต้นไม้ใหญ่ ภูมิปัญญา ฤกษ์แปรผัน

เป็นตึกสูง เป็นโรงเรียน คอนโดมิเนียม ไร้ความผูกพัน

ความร่วมมือช่วยกัน น้อยลง พัน ความเป็นชุมชน”

“เทพเจ้า เทวดา ท้าวเวสข ถึงคิวที่เท่าไรแล้ว จำได้ไหม

ฉันขออะไรไป ฉันยังรอท่านอยู่”

“เขายกเรื่องราวของเธอให้สายลม

ที่นาน ๆ จะพัดมาในปลายเดือนเมษา

เร็ว ๆ นี้สายฝนจะเวียนมา

ชะล้างชื่อเธอลงดินไป”

“ฉันไม่ได้อยู่ที่นี้

มิได้อยู่ในความเข้าใจ

ทว่า

เข้าถึงการดำรงอยู่ของลมหายใจและความฝันอันปราศจากความจริง

ในวิถี

ความพำลือน...”

ผู้เขียน

ชัชชล อัจฉนาภิตติ

นักวิจัย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

บรรณานุกรม

Ingold, T. 2014. That's enough about ethnography! HAU: Journal of Ethnographic Theory, 4(1),

383-395.

Weeber, C. 2020. Why Poetry + Anthropology? Retrieved from

<https://www.sapiens.org/culture/anthropological-poems/>